

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Джевахире Милаку на тема
**Темпорални и идеологически пластове в разказите и новелите на
Исмаил Кадаре**

Дисертационният труд е представен за защита с цел придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Катедрата по общо, индоевропейско и балканско езикознание на ФСФ, СУ „Св. Кл. Охридски“ под научното ръководство на доц. д-р Русана Бейлери

Дисертационният труд на кандидатката Джевахире Милаку със заглавие „Времеви и идеологични пластове в разказите и повестите на Исмаил Кадаре“ в професионалното направление 2.1 Филология и научно направление: Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Албанска литература).

Кандидатката е избрала да посвети своето внимание на разказите и друга къса проза от ранния период на Исмаил Кадаре, които като цяло могат да бъдат причислени като най-ранните му произведения. Това е свързано с факта, че писателят в следващ свой творчески период се е отказал от тези жанрове, а още по-късно се е върнал към тях, за да ги превърне в по-висша жанрова категория.

Като цяло трудът не излиза от предварително зададените хронологични рамки. Това означава, че избраните разкази и повести от прозата на Кадаре не са пряко свързани с естетическата им стойност, а важното е било да се проследи съзидателния път на автора и влиянието на този тип проза върху негови по-късни произведения. Това хронологично предпочитание отвежда кандидатката до най-ранния разказ на автора „В непозната земя“ (1953), а също до други разкази от руския му период („В периферията до летището“ от 1961 г.; „Нудо“ от 1961 г., „Зимният влак на далечни разстояния“ от 1964 г.), един по-дълъг разказ, послужил като основа на най-известния му роман „Генералът на мъртвата армия“ и няколко почти забравени разкази от периода 1960-1970 г. Тези разкази и новели не са били самостоятелен обект на проучване, с изключение на разказа „Генералът на мъртвата армия“, на когото е посветено монографично изследване под заглавие *Paradigma e prometeut: Gjenerali i ushtrisë së vdekur* (автор Аг Аполони). Непроучена литература може да бъде наречена тази част от разказите и новелите, която е избрала Джевахире Милаку като обект на дисертационния труд, което напълно обосновава целта ѝ да запълни известна празнота в проучванията, посветени на Исмаил Кадаре.

През своя творчески път Исмаил Кадаре постоянно е пренасял мотивите и сюжетите от по-къси към по-дълги жанрове – от скица към разказ, от разказ към новела и от новела към роман, както и от поетичен мотив в проза и от есе

към художествена литература. Едно от най-характерните явления, касаещи автора, е преразглеждане на типологията на произведенията му, без да е имало някакво специално основание за това. Както обяснява самият писател, „някои от романите му в първо издание са обявени като новели („Кой доведе Дорунтина“, „Мостът с трите свода“, „Служителят от палатата на сънищата“, „Посърналият април“, „Досие за Омир“), поради факта, че новелите са привличали по-малко вниманието на цензурата и биха могли по-лесно да се изплъзнат от вниманието на критиката“. По какъв начин самият автор е променил статуса на прозаичните жанрове, използвани от самия него, поради извънлитературни обстоятелства като предотвратяване на цензурата и ако използваме един израз на Джордж Оруел *този въпрос остава извън интересите на кандидатката*. Тя се позовава на статуса им от изданието през 2008 г., когато е постигнато известно стабилизиране на жанровете, като тя се е доверила изцяло на самия творец. Въпросът за типологията на жанра като част от теорията на жанровете също стои извън рамката на научния ѝ интерес, въпреки че заслужава да бъде споменато, дори само за да обърне внимание, че този проблем съществува пред самия автор и да аргументира, че е избрала да се съобрази с крайното определение на Кадаре по въпроса, въпреки, че подобно решение по презумпция не принадлежи на самия автор. Този въпрос можеше да бъде разгледан в главата „Общи постановки за разказите и новелите“, където би могло да се представят разказите и новелите с еднакъв статус, променен от самия автор, при част от които той не е променял основния текст, а при други го е модифицирал и формално и съдържателно (разказът „Генералът на мъртвата армия“). Това би дало възможност на кандидатката да обърне внимание и на други творби от кратката проза на Кадаре и на свързаните с тях литературни процеси. Подобен пример би дал преходът от скиците в сборника „Южен град“ (1964) към романа „Хроника на камък“ (1971). Същото важи и за интертекстуалната обусловеност между репортажите и скиците в книгата *Linja të largëta* (1971) и романа „Концерт в края на зимата“ (1988). Ако кандидатката прецени препоръката ми за уместна, при преработката на дисертационния труд с цел издаването му, може да разгледа предложеното от мен във втора глава в подточка „Наративни стратегии в новелите на Кадаре“ или в подточката „Движение от жанр в жанр“ (с. 71).

Обстоятелството, че кандидатката е приела на доверие окончателната жанрова класификация от самия творец, съпътстваща изданието от 2008 г. е причината някои негови новели, написани и останали с еднакъв статус, да останат извън изследването, поради простата причина, че самият създател не ги е оценил (новелата *Përçmimi*). В този случай имаме основание за критика.

Разграничаването между видовете проза е сложен процес в историята и теорията на литературата. Случаят с произведенията на Исмаил Кадаре е още

по-комплициран, тъй като самият автор се е отнесъл доста свободно към жанровата характеристика на творбите си. В този смисъл теоретическото позоваване по теория на жанровете върху университетски учебници, издадени в Прищина или Тирана (Z. Rrahmani, A. Aliu) е *недостатъчно за създаване на жанрова убедителност*. При евентуално издаване на изследването, разграничаването на жанровете трябва да премине през концепциите на известни международно признати учени като Михаил Бахтин и по-конкретно книгата му „Speech Genres and Other Late Essays“, 1986. Монографията на Уелек и Уорън „Теория на литературата“ (1963), е издадена и на албански (Прищина, 1993), като в 17-та глава се намират установени дефиниции за литературните жанрове. Като теоретична база биха били достатъчни и две други известни произведения: Михаил Бахтин „Epic and novel“, която се намира в сборника изследвания, преведен на албански език (*Çështje të romanit, bot. Rilindja, Prishtinë* 1980) и Жак Дериде: „On Narrative: The Law of Genre“.

Като проява на ниско самочувствие от кандидатката оценявам дефинирането на изследователския ѝ метод в дисертацията като „анализ“, тъй като е включена и *генетика на текста*, най-отявленият пример е във втора глава, от с.43 нататък. Обръщам внимание на случаите на раждането на едно произведение от друго и на жанровото пре моделиране на разказа „Генералът на мъртвата армия“, *поглъщането* на една творба от друга (разказите „Зимният влак на дълги разстояния“ и „Едно лято в Дубулти“ са включени в романа „Здрачът на степните богове“), случаите, когато творба от една жанрова форма се появява като сянка в друга творба от по-висш клас („Нещастие от Сузана“ и „Лунна нощ“). Не би било трудно да се приеме като част от метода, както и да се реализира по-качествено, тъй като има недоказани твърдения в тази насока, чакащи своя литературен изследовател. Пример за това предоставят разказът „Песен“ и романът „Посърналият април“, есетата „Автобиография на народа в стихове“ и „За юнашкия епос“ и романът „Досие за Омир“. Може дори да се твърди, че някой от най-качествените приноси на дисертацията са свързани не толкова с анализа (който в повечето случаи е под това терминологично определение и представлява коментар), а именно с еволюцията на жанровете и преминаването от разказ в новела и от новела в роман (Глава 3, с. 106-115). В дисертацията си кандидатката прави и интертекстуални анализи, особено в частта „Прилики и разлики между разказите и романите на Кадаре“ (с. 127-130), а също при сравняването на романа „Кой доведе Дорунтина“ със старата средновековна балада (с. 157-170). Тук отново се появява компликация, създадена от авторската дефиниция на собствените му творби. „Кой доведе Дорунтина“ е новела в първото си издание (1980), докато в оторизираното от Кадаре издание през 2008 г. е наречена роман. В дисертацията наблюдаваме елементи от сравнителното езикознание в главата „Прилики и разлики между

разказите и романите на Кадаре“ (с. 134-156). Именно това представлява една от ценностите, които кандидатката не е дефинирала достатъчно ясно в дисертацията.

Определянето на трите времена на наратива: *синхрония*, *диахрония* и *полихрония* в смисъл а) събитията и авторът живеят в едно и също време б) събитията са в историята, а авторът е в съвременното в) събитията и авторът са в паралелно време е полезно от методологическа гледна точка. Особено ценен е случаят, при който наративът на автора не е еднотемпорален, тъй като читателят може да се пренесе в миналото, виждайки спокойно паралелите с настоящето. Този модел е интересен проучването тук може да се задълбочи. Тук обаче остава проблемът за теоретичната обосновка на теорията на наратива, а също на теоретичната интерпретация на разликите между синхрония, диахрония и хетерохрония, които съставляват аналогична опозиция с тази топос-утопос-хетеротопос. Въпреки това въпросът е разгледан от кандидатката достатъчно убедително.

В уводната част на дисертацията кандидатката заявява, че „ще представи рецепцията на творбите на Кадаре на Български“ (паралелно с албанската литература на този език). Това е убедително решение, тъй като София е известна като важен център на албанската интелектуална мисъл през Възраждането, а също в периода на Независимостта. Много важно основание е известният факт, че международният път на Кадаре започва с първия превод на Марина Маринова на „Генералът на мъртвата армия“, направен именно на български език. Маринова има принос и за популяризацията на творчеството на друг известен албански писател, Дритъро Аголи, чрез превода на романа му „Възходът и падението на другаря Зюло“ на български език. Внимателният читател очаква по-пълни данни за интелектуалния профил на Марина Маринова, Бойка Соколова и други учени, дали в предишен период своя принос. Струва ми се, че има известно несъвпадение между обещанието и резултата, но това може да се поправи реди изданието. Що се касае до личността на твореца и учения Тома Кацори, който тук-там се споменава в дисертацията, смятам, че не е достатъчно само да се повтори, че е „последният албански възрожденец“, но с оглед на това, че е обявено от колегата Русана Бейлери за съществуването на проект за изследване на творчеството на този виден деец, можем да се задоволим само с това.

Интересен е паралелът между средновековните балкански балади, основани на мотивите за съживяването на мъртвия брат и за вграждането, които са предтекст на доста литературни творби. По отношение на устните текстове е направено добро представяне, което по-нататък в албанската си част може да се обогати в изследването на Ставро Скънди (Stavro Skëndi), Веиз Сейко (Veiz Sejko) и Арши Пипа (Arshi Pipa), които са на различно ниво

от научната есеистика на Фатос Арапи. Тази част от дисертацията, която включва съпоставка на две плоскости – между самите балади и по-нататък балади-литература по един и същи мотив, е от най-добре постигнатите елементи на дисертацията и може да се разшири.

Във всеки случай дисертацията трябва да се редактира много добре, за да избегне някои очевидни повторения в описанията, а също и при някои интерпретации. Много важно е да се отстранят ентузиазираниите и понякога не достатъчно премерени твърдения. Знае се, че балканските балади хронологически са свързани със средновековния европейски хуманизъм и са се зародили като светска притурка към църковните литургии в по-либерални времена, с оглед на което не могат да са антични или параисторически, както твърди понякога авторката. В тези случаи авторката проявява в известна степен особеностите на романтизма, а в един модерен труд е задължително да изключим емоционалното си „аз“ и патриотичните чувства. Дисертацията има нужда от по-сериозна критична оценка, за да не се получат неточности в процеса, напр. Фатос Арапи (с. 20) не е известен с приноса си в албанския разказ, тези жанрове са периферийни при него. Ако трябва да напишем история на разказа в албанската литература, освен правилно споменатите от кандидатката Ернест Количичи, Митруш Кутели и Мигени, трябва да се включат Милто Гура, Димитър Шутеричи, Наум Прифти, Ват Кореша, Кочо Коста, Теодор Лачо, Наси Лера, Зия Чела и др.

Цитатите от „долуподписания“ в *“Një dosje për Kadarenë”* на с. 23-27 се отнасят до автора на предисловието, поета Висар Жити.

Творчеството на Кадаре не може да бъде едновременно „постмодернистично“ и „силно реалистично“ (с. 28).

Де Рада е харесвал лиричните поети от гръцката античност като Анакреонт, но не Омир, предпочитан от Наим Фрашери. (с. 38).

Баладите са „параисторическо богатство“ на албанския народ (с. 134). Всъщност в това време не е имало нито илири, нито албанци. Те са наследство от европейския хуманизъм при всички балкански и европейски народи, а също при османските турци и евреите. Са разпространението на баладите виж българската изследователка Любомира Парпулова-Грибъл, *Към реконструкцията на отношенията между фолклор и религия на Балканите през средите векове, в Българска етнография*, nr. 3-4, Sofija 1990. Именно заради това песента за Халил Гария не е от античността, както се твърди (с. 142).

Смятам, че най-важните заслуги на дисертацията се състоят в: 1. Внимателно разглеждане на част от творчеството на Кадаре, ранните му разкази и новели, което не е правено от други автори. 2. Ролята на тези творби като

предшественици на по-късни творби на автора; с). Взаимовръзката на литературните текстове с предлитературните народни творби.

Смятам, че дисертацията трябва да бъде оценена положително като труд, който поставя правилно формулирани въпроси, убедително ги разглежда, прави хипотези за проучване и достига до резултати, обогатяващи знанията в съответната научна област, с което има качества за придобиването на образователната и научна степен „доктор”.

Проф. д-р Шабан Синани

Тирана-София, 12 ноември 2019

Academy of Science of Albania
Tirana, Albania